

destinada a rebre l'oli que cau de la «candileja».

L'àrea del mot es prolonga cap al Nord dels Pirineus, amb el gc. *grusò*, *crusòu*, i altres variants occitanes, i amb diverses formes basques d'origen romànic.⁷ En llengua d'oc trobem ja *crozol* per a un atuell de terrissa, en un doc. avinyonès de 1397 (Pansier), *croul* 'llumener' en una tençó de c. 1270.⁸

En francès *croisol* 'llumener' es pot documentar ja en un glossari jueu de la fi del S. XI, hi ha diversos exemples, per bé que poc nombrosos, de *croisol*, *croisel* id., en altres textos medievals, i *croiseus* 'gresol de fondre' apareix el 1202; veg. FEW II, 1356, Tobler-L. II, 1086; per a representants del mateix tipus fonètic en els parlars moderns, particularment en francoprovençal, veg. encara Gauchat, BGPSR v, 38, i Wissler, RFgn. XXVII, 786; el francès normal avui dia ha alterat el mot en *creuset* per canvi de sufix. Wartburg admet que el mot s'estengué des del francès a les altres llengües romàniques, fundant-se en l'allegació que en aquestes no es troba abans del S. XVI, fonament erroni, com ja hem vist, tant en llengua d'oc, com en totes quatre llengües medievals de l'Espanya cristiana.⁹ Deixo a d'altres la cura de comprovar si l'it. *crogiuolo* 'gresol de fonedor' és de data tan moderna,¹⁰ i si s'ha de considerar gallicisme malgrat d'estar ben representat en formes diverses en els parlars alpins; tampoc no em pronunciaré sobre si l'al. *kräusel*, al·manènic *krüseli*, suís *chrüsle* 'pixer', vénen o no del francès, ni si l'al. *krause*, a-al. mj. *krüse*, ags. *crüse* 'got de terrissa per beure', pertanyen a la mateixa família etimològica (com admet M-L., ZRPb. XI, 578, cf. Kluge).

S'han emès diverses teories etimològiques. Wartburg, allegant que el detall característic del llumener és el ganxo emprat per penjar-lo, postula una base *CROCEOLUS diminutiu romànic del fràncic KRÖK 'ganxo' (fr. *croc*); la base semàntica és acceptable —cf. cat. *llum de ganxo*—, i no cal gastar el temps discutint l'estranya afirmació de l'autor que aquest mot franc es va consolidar a la Gàl·lia prou d'hora per produir ja un derivat, en el llatí vulgar local, per mitjà de procediments derivatius propis del llatí arcaic.¹¹

Però l'ètimon proposat és inacceptable ja per raons de fonètica. ¿Caldrà encara recordar que -CI-dóna ç sorda en francès, llengua d'oc i català? El resultat de GLACIES > fr. *glace*, cat. *glaç*, FACIES > fr. *face*, cat. *faç*, FACIAM > fr. *fasse*, cat. *faça*, LAQUEUM > fr. *la(c)s*, *lacet*, cat. *llaç*, -ACEA, -ICEA, -UCEA > *-asse*, *-isse*, *-usse* (cat. *assa* etc.), del dissimilat COCHLEA > (C)LOCHEA > fr. dial. *lousse*, *loss* (pic. > fr. *loyche*), cat. *llossa*, i tants d'altres, està a la vista. Aquesta raó basta per descartar aquesta etimologia inapel·lablement.

Schuchardt, l. c., havia pensat en un *CROCEOLU < *COCLEOLU 'caragolet, caragol', dim. de COCHLEA, per comparació del ble de la llumenera amb el cap del caragol, mirant des de la seva closca, base que ningú no va voler acceptar, per raons semàntiques, i que també és impossible fonèticament, com acabo de demostrar. En l'aspecte semàntic no desconeix que era

defensable, vist que l'ús de veritables caragols com a llums d'oli es documenta en els Pirineus catalans: «costaren *caragols* que fem collir lo die de Corpus Christi, los quals posaren en l'altar per *lums*, 2 diners», Comptes dels Cònsols de Bagà, N. de Berga, any 1394 (Serra i Vilaró, *Pinós i Mataplana* III, 322). Defensable sí, encara que no és versemblant, en la història dels reàlia, que el nom principal del llumener o gresol vingui d'això. Però sobretot l'objecció irrefutable ve de la fonètica.

Gamillscheg, EWFS, va pensar en un gal KROKK representat per l'irl. mj. *crocan*, ky. *krochan* 'atuell de terrissa'. Però ja es veu que l'ètimon *CROCEOLUS, que per aquesta via potser podríem arribar a obtenir, pateix encara amb més raó del mateix diriment defecte fonètic que els dos anteriors.

Finalment Du C. (s. v. *crucibulum*), seguit per Gierra (*Est. Romànics* I, 1914, 83-6), Bloch i d'altres, van pensar en un derivat de CRUX, CRŪCIS 'la creu', per la forma semblant a la d'una creu que té el gresol de quatre becs, molt primitiu i estès; ¹² si a base d'això postulem un ètimon *CROCEOLUS ensopegarem amb el mateix obstacle fonètic que en les explicacions anteriors; si admetéssim un diminutiu tardà tret d'oc. i cat. arcaic *croz*, fr. ant. *croiz*, CRUCEM, llavors podríem obtenir *crozol* en llengua d'oc i *croisuel* en francès (cf. *crozada*, *crosiée*), però s'hi oposaran les formes ibero-romàniques, que haurien de ser cat. **crool*, cast. *crúzelo* (cf. cat. *croada*, cast. *cruzada*).¹³

En un mot, la -s- de *crozol* i la del cast. ant. *cruselo* proven, en forma conclusiva, que l'ètimon tenia -s- i no pas -c-, i aquest ha de ser el nostre punt de partida. Crec que el francès modern, en canviar *croisuel* en *creuset*, no ha fet més que tornar al punt d'on arrenca tot, i que l'ètimon és realment un *CROSIO-LUM, emparentat amb el fr. *creux* 'buit de dins' i la seva família occitana i alt-italiana; i que una mica abans havia pertangut també al català. El *gresol* és pròpiament la part inferior i còncava del llumener, en la qual es disposa l'oli¹⁴ (la *candileja* en castellà); recordem-nos que *crozol(a)* era justament un recipient d'argila o de pedra per a Eiximenis i Timoneda, una espècie d'escudella, i comparem-hi *creusot* «écuëlle», que recull el FEW II, 1363b, en dos parlars del Franc Comtat, al costat de l'angeví i franccomtois *creusot* 'gresol, llumener' (ibid., 1356a).

En definitiva *CROSIO-LUM no seria més que el dim. del tipus *CROSIA, *CROSIO-, derivat de *CROSO- 'buit de dins', que Wartburg convincentment va postular per al fiprov., Berry, Bourbon, Morvan, *cruise*, *cruese* etc., 'closca d'ou, de nou', 'closca de caragol', Drôme, Loire, Lyon *cruis*, *crüès* etc. (FEW II, 1364b); i comparem-hi, amb altres aplicacions suffixals, CROS-NO- > fr. dial. *crône* «petite écuëlle», CROS-LO- > fr. dial. *crôle*, *grolle*, id. (S. xv) (ibid., 1362a).¹⁵

Com que el concepte comú és que *creux* és cosa del Nord de França (i allà, i menys al Midi, es refereixen sobretot les indicacions que en donen Wartburg, l. c., i Gamillscheg, ZRPb. XL, 516 etc.), convé acabar posant de relleu que en una fase més allunyada aquest mot